

Bir Deneme: Ulusal Biyografi Veri Tabanımız Üzerine

An Essay: On Planing a National Biographical Database

Hakan Anameriç*

Öz

Akademik ve popüler çalışmalarda tarihte özgün soyut ve somut ürünleri ile iz bırakmış bireylerin biyografilerinin toplandığı biyografik çalışmaların ulusal ve uluslararası kullanımının son zamanlarda artış gösterdiği görülmektedir. Özellikle gelişen elektronik yayıncılık olanakları ile birçok yayınevi, veri tabanı üreticisi ve ilgili akademik kurumlar çalışmalarıyla bu kaynaklara daha rahat bir platformda erişime açılması yönünde çaba göstermektedirler. Danışma kaynakları arasında sıklıkla başvurulanan biyografi eserlerinin belirlenecek kriterler doğrultusunda kullanıcılarla buluşturulması koordineli ve geniş kapsamlı bir çalışmayı gerektirmektedir. Çalışmada uzun süredir tam anlamıyla gerçekleştirilemeyen ulusal biyografi veri tabanı/sözlüğü/ansiklopedisinin hayata geçirilmesi için gereken çalışmalara ilişkin öneriler; biyografi eserlerinin gelişimi, Bilgi ve Belge Yönetimi alanındaki süreci ve ulusal biyografi eserlerimiz bağlamında ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Biyografik eserler; ulusal biyografi veri tabanı; biyografi sözlüğü; biyografi ansiklopedisi; danışma kaynakları.

Abstract

It is observed that there has been an increase in the national and international use of biographical works where the biographies of individuals who left their marks with their unique, masterpiece, and concrete works in academic and popular studies. Many publishers, database producers, and relevant academic institutions make efforts to serve these resources for access on easier platforms, especially with developing electronic publishing opportunities. A coordinated and comprehensive study is required to present the biographies frequently used among the consultation resources to the users in accordance with the criteria to be determined. Recommendations regarding the studies needed for the realization of the national biography database / dictionary / encyclopedia that could not be entirely implemented for a long time; the development of biographical works, the process in the field of Information and Records Management and our national biography works will be addressed in the present study.

Keywords: Biographical works; national biographical database; dictionary of biographies; biographical encyclopedias; reference sources.

Dünya tarihinin son 250 yılında bilim, uzmanlaşma yolunda ciddi aşamalar kaydetmiş, farklı bilim dalları ve uygulama alanları ilişkileri koparılmadan sınıflandırılmış, bu sınıflama sonucunda fen ve uygulamalı bilimler, sosyal bilimler ile beşeri bilimler olarak üç temel sınıf ortaya konmuştur. Her ne kadar bu sınıflar altına giren veya kendini söz konusu gruba ait gören bilim dalları, sözde kesin bir sınıflamaya tabii tutulmuş olsa da bilim adamları ortaya koyduğu fikir, teori, icat, sistem, akım, yöntem ve teknikleri bilimin doğası ve ahlakı gereği tüm insanlığa mal etmişlerdir. Elbette ki insanlık tarihinde yanlışlanabilen bilimsel bilginin yanı sıra insanın

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. E-posta: anameric@ankara.edu.tr
Prof., Ankara University Department of Information and Records Management, Turkey

zihinsel ve duygusal dünyasına da hitap eden epistemolojik olarak kaynağı belirlenmiş ve kendine has özellikleri olan sanat, felsefe ve dinî bilgi de şekillendirici olmuştur.

Bireyin ve toplumların gereksinimlerinin giderilmesinde kullanılan bu bilgi türlerinin ürünleri genellikle; ayrıntılarını, farklı yönlerini, ilişkilerini, pragmatik değerlerini, sosyo-kültürel etkilerini, iyi uygulama örneklerini, karşılaştırmalı ve eleştirel olarak ortaya koyan, alana ilgi duyan bireylerce kaydedilmiştir. Bu bireylere ait anlatımların gelecek nesillere aktarımını, kendilerinden çok sonra yaşamış olsalar bile fikrî takipçileri, bu kişileri tanıyan, ortaya koydukları argümanların hangi koşul ve şartlarda geliştiğini merak eden diğer bireyler mümkün olduğunca objektif biçimde yapmaya çalışmıştır. Bireylerin, bireyler tarafından yapılan ve bireyin hayatını *çalışmaları* ve *fikirleri* odağında konu alan bu tanıtım çalışmaları süreç içerisinde *biyografi* ve bunları yapanlara da *biyograf* ortak terimleri ile karşılık bulunmuştur. Romalı biyograf Cornelius Nepos'un (M.Ö. 110-25) günümüze erişen tek eseri olan Romalı kral, komutan/general, hukukçu/politikacı, şair, tarihçi ve filozofların hayat hikâyelerini anlattığı *Excellentium Imperatorum Vitae* ve Yunanlı tarihçi, deneme yazarı ve biyograf Lucius Mestrius Plutarchus'un (46-119?) soylu/aristokrat 24 Yunanlıyı 24 Romalı ile kişilik özelliklerine göre ahlak çerçevesi üzerinden karşılaştırdığı, dilimize *Paralel Yaşamlar* olarak çevrilen *Lives of the Noble Greeks and Romans - Bioi Parállēloi* isimleriyle bilinen yapıtlarıyla başladığı öngörülen biyografi çalışmaları, tarihsel süreç içerisinde birçok örneğiyle günümüze kadar ulaşmıştır.

Biyografinin gerekliliği, bireyin ortaya koyduğu somut ve/veya soyut kavram ve ürünleri hangi ortam, şart, hal içinde, ne amaçla, ne zaman ve nasıl gerçekleştirdiğinin cevaplanması ile açıklanabilir. Ayrıca bu kavram ve ürünlerin eski ile yeni arasındaki bağlantılarının anlaşılmasına, insanlık tarihi açısından *tarihi* olarak bakılıp bakılmayacağına sorgulanmasına, bunları üreten bireylerin *tarihi birer kişilik* olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceğine karar verilmesine de kaynaklık edebilirler. Her ne kadar retrospektif bir kaynak olarak değerlendiriliyor olsa da biyografi, bilimin hemen her alanında kullanılagelmiş, bireylerin soyut ve/veya somut ürünleri bağlamında kurgulanması gelenek haline gelmiş bir çalışma alanıdır.

Biyografik çalışmaların yaklaşık 2000 yıllık geçmişine bakıldığında bu çalışmalara konu olan bireylerin öncelikle çeşitli kademe ve sıfatlardaki üst düzey devlet/kamu yöneticileri olduğu görülmektedir. Bu kişilerin biyografilerinin günümüzdeki örneklerine nazaran çok daha ayrıntılı ve efsanevi özelliklerle kaydedildiği bizlere ulaşan birçok yazılı eserde müstakil veya bir eserin parçası/bölümü şeklinde yer bulmaktadır. Her ne kadar görevleri tam olarak biyografik olmasa da resmî tarih yazıcıları -şehnâmecî/vakanüvis- ait olduğu toplumun yöneticilerini içinde bulunulan siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel koşulları da değerlendirerek ve kronolojiye sadık kalarak aktarmıştır. Bir diğer biyografik çalışma kaynağı ise resmî görevliler dışında halktan aydınlar, bilim adamları, edebiyatçı veya sanatçılar arasından gelen kişi ve olaylara daha objektif bakma şansı olan ve eleştirel yönü kuvvetli biyografilerin çalışmalarıdır. Bu bağlamda biyografik çalışmaların ilk örneklerinin yoğunlukla tarihî biyografiler olduğu anlaşılmaktadır.

16. yüzyıla kadar tarihte öne çıkmış, insanlığa yön vermiş liderler ve öncüler odağında gelişme göstermiş olan biyografiler, müstakil eserler veya bir eserin bölümü olarak üretilmişlerdir. Örneğin Geç Ortaçağ'da Ortadoğu ve Avrupa'da Hz. İsa ve azizlerin, kral, prens, aristokrat ve din adamlarının, yine Arap-İslam Devleti döneminde Hz. Muhammed (s.a.v) ve halifelerin, ilerleyen dönemlerde ise bunlara ek olarak sultan, padişah ve ulemanın biyografileri kendine has gelenek ve isimlerle, 16. yüzyıla kadar neredeyse tamamı genel/umumî tarih kitaplarının bir bölümü veya cildi olarak yazılmaya başlamıştır.¹ Literatürümüzde genellikle şemail, siyer, nâme, tabakât, terceme/terâcim, tezkire gibi belli içerik, konu ve kapsamı ifade eden genel terimlerle isimlendirilen biyografi eserleri, belirli bir

¹ Bakınız; Feridun Emecen, "Osmanlı Kronikleri ve Biyografi", *İslam Araştırmaları Dergisi* (3): 83-90, 1999.

gelenek ve sistematik içerisinde yazılmaya ve aktarılmaya devam etmiştir. Bunlara Tirmizî'nin Hz. Muhammed (s.a.v)'in hayatı ve kişiliğini anlattığı ve üzerine çok sayıda şerh, haşiye ve ihtisar çalışması yapılan *eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye ve'l-hasâ'ilü'l-Mustafaviyye*'si, Türkçe siyer eserlerinin önemli örneklerinden olan Mustafâ b. Yûsuf b. Ömer ed-Darîr Erzurûmî'nin *Siyer-i Nebî*'si, Kanûnî Sultan Süleyman döneminin ilk 20 yılını konu alan Bostân Çelebi'nin *Süleymân-nâme*'si, Osmanlı Tarihi'nde gerçek anlamda ilk tabakât eseri olarak kabul gören Taşkoprizâde Ahmed Efendi'nin *eş-Şekâ'îku'n-Nu'mâniyye fî 'ulemâ'i'd-devleti'l-Osmâniyye*'si, Osmanlı dönemi Anadolu coğrafyasındaki ilk tezkire olarak kabul edilen Sehî Bey'in *Hışt Behişt*'i ve onun ardılı olan Latifi'nin *Tezkiretü's-Şuara*'sı (1487) bu dönemin biyografik eserlerine örnek olarak verilebilir.

Nicelik ve nitelik bakımından zengin olan biyografi eserlerimiz, 16. yüzyıldan itibaren matbaanın gelişimi (müteharrîk hurufat/hareketli harflerle baskı tekniği), bürokrasi ve kamu yönetimindeki değişimler, bilim ve uzmanlık dallarındaki gelişime paralel olarak hem edebi tür hem de akademik bir anlam kazanmıştır. Avrupa'da sanatçılar da biyografilere konu olmaya başlamış, biyografiler bibliyografya çalışmalarına da yardımcı kaynak olarak kullanılmaya başlamıştır. Bunların ülkemizdeki en bilinen örneği ve otobiyografisi ile kendi hakkında bilgileri de bizlere ileten Kâtip Çelebi'nin *Keşfü'z-zünûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (16??) ve *Süllemü'l-vüşûl ilâ tabakâti'l-fühûl* (16??) adlı eserleridir. Bu yüzyılla birlikte ortaya çıkan en önemli değişiklik, daha önce çeşitli tarih, bibliyografya, ansiklopedik bibliyografya, antoloji türü eserler içinde yer verilen, genel konulu eserlerin kısımları şeklinde hazırlanan biyografik eserlerin müstakil olarak yazılmaya başlamasıdır. Ortaya konan bu eserlere terceme-i hâlin yanı sıra (birden fazla bireyin biyografisi ise terâcim-i âhvâl) vefeyât, ravza, riyâz, gülzâr, gülşen, hadîka, devha, sefine, tuhfe gibi çeşitli isimlendirmeler de yapılmıştır. Böylelikle biyografi eserleri farklı türlerde eserlerle sayısal olarak artış göstermeye devam etmiştir. 17. yüzyılda Francis Bacon ile başlayan modern ansiklopedi çalışmaları, farklı disiplinlerdeki yeni bilimsel ve felsefi gelişmeleri bir arada duyurmayı amaçlayan Denis Diderot ve Jean le Rond d'Alembert'in *Encyclopédie*² projesi ile şekillenmiş, biyografilerin de bir araya getirildiği ve daha sonraki dönemlerde ansiklopedilerin temel bileşenlerinden/maddelerinden olmuştur. 18. yüzyıla kadar Avrupa ve Osmanlı coğrafyasında biyografik eserlerin kaynakları genellikle önceki benzer çalışmalar, genel tarih, coğrafya, askeri tarih, edebiyat tarihi, ilahiyat ve hukuk kitapları olmuş, daha önce yazılan telif eserlere çok sayıda zeyl (ek) yapılarak genişletilmiştir. Nefeszâde İbrahim'in hattat biyografilerinden oluşan eseri *Gülzâr-ı Savâb*'a Suyolcuzâde Mehmed Necîb'in yaptığı *Devhatü'l-Küttâb* (1757) buna örnek olarak verilebilir. 18. yüzyılda özellikle Avrupa'da gerçekleşen bilim ve sanattaki uzmanlaşma ile birlikte, biyografilerin genel konulu ve uzun tarih kapsamlı içerik ve düzenine yeni bir bakış açısı getirerek daha özel konu/bilim dalı/uygulama alanı başta olmak üzere coğrafi, belirli bir zümre veya meslek grubu (prozopografi)³ ve kronolojik kapsam sınırlamaları yapılmaya başlamıştır. 18. yüzyıl tür ve üslup açısından biyografik eserlerin farklı bir boyut kazandığı geleneksel anlamda kendinden önceki benzer eserlere bağlı kalmayarak, belgesel bir çalışma ürünü haline geldiği bir süreci de ifade etmektedir. Camiamızın unutulmazlarından Dr. Müjgân Cunbur'un⁴ da açıklamalarıyla literatürümüze tekrar kazandırdığı [Gelibolulu] Âlî Mustafa Efendi'nin hattat, müzehhip, nakkaş ve mücellitlere dair eseri olan *Menâkıb-ı Hünerverân* (1600), Baldırzâde Mehmed Efendi'nin Bursa'da yaşamış Osmanlı âlim, mutasavvıf ve şairler hakkında yazdığı *Ravza-i Evliya (Vefeyât-ı Baldırzâde)* (1649), Osmanzâde Ahmed Tâib'in Alâeddin Paşa'dan Râmi Mehmed Paşa'ya kadar 93 sadrazamın biyografisini içeren *Hâdikâtü'l-Vüzerâ* (17??) Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi'nin bilinen dört biyografik eserinden biri olan ve

² Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers.

³ Siyasal veya toplumsal tarih araştırmalarında grup biyografisi olarak bilinen bir araştırma yaklaşımı (Eldem, 2009).

⁴ Gelibolulu Mustafa Âli (1982). İlk matbu nüshası, İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın önsözü ile 1926'da yayımlanmıştır. Bkz. Gelibolulu Mustafa Âli (1926).

son dönem Osmanlı biyograflarından İbnülemin Mahmud Kemal İnal⁵ tarafından genişletilerek matbu nüshası yayınlanan *Tuhfe-i Hattâtîn* (17??), Sahafılar Şeyhizâde Ahmed Nazif Efendi'nin nakîbüleşraf biyografilerini içeren *Riyâzü'n-Nükabâ* (1834-1837) bu dönemin özelliklerini taşıyan biyografik eserlere örnek olarak verilebilir. Burada bahsedilmesi gereken bir diğer nokta, her ne kadar biyografi eserlerimiz nicelik ve nitelik yönünden fazla ve yeterli olsa da tanınmış ve nüshaları fazla olanlar dışında kalanların büyük bölümü basılamamıştır.

Osmanlı Devleti'nde kaleme alınan örneklerden farklı olarak, kamu kurumlarının birey ile ilgili tuttuğu kayıtlar ve kişiye ait özel arşiv kaynaklarının da kullanılmaya başladığı bu dönemde, tanınan veya iletişimde olunan bireylerin biyografilerinin yanı sıra araştırma yaparak biyografi yazımcılığının başlaması ile biyografi hazırlama/yazma metodolojisi ciddi biçimde değişmiştir. Bu tür biyografinin ilk örneği, İskoç biyograf ve hukukçu James Boswell'in çok yönlü bir edebiyatçı ve eleştirmen olan Samuel Johnson'un hayatını anlattığı 1791'de iki cilt olarak yayınlanan *The Life of Samuel Johnson* adlı kitabıdır (Caine, 2019: s. 42-43).

Akademik ve popüler süreli yayınların da -özellikle dergiler- bilimsel ve gündelik iletişimde yaygınlaşmaya başlaması, biyografilerin yayın alanını genişletmiş ve takibini kolaylaştırmıştır. Yerel, ulusal ve uluslararası çapta yayınlanan süreli yayınlarda yer alan necrology/obituary bölümü veya ilanları da biyografik eserlerin hazırlanmasında kaynak olarak kullanılmaktadır. Bu yüzyılın son yıllarında otobiyografi çalışmaları da başlamış, yazar bakımından ikinci bir biyografi türü daha ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılın ortalarına doğru günümüzde biyografik bilgiye erişimde en çok tercih edilen biyografik eserler olan *Who's Who* (Kim Kimdir?) serileri hazırlanmaya başlamıştır. 1849'da ilk defa yayınlanan *Who's Who* türü biyografik danışma kaynakları, günümüzde de genel ve özel coğrafi, kronolojik ve konu sınırlamaları yaparak yayınlanmaya devam etmektedir. Avrupa'da yaşanan bu gelişmelerden sonra Türkiye'deki biyografi çalışmalarına kaynaklık edecek önemli bir gelişme de 1879-1909 yılları arasında devlet memurlarının görevleri süresince tüm faaliyetleri için düzenli olarak tutulan *Sicill-i Âhvâl Defterleri*'nin Dâhiliye Nezareti'ne bağlı birimlerce tutulması olmuştur (Çetin, 1992). Kanun-ı Esasi'ye kadar merkezî bir kayıt sistemi olan bu uygulama, 1909'dan itibaren günümüze kadar uzanan her kurumun kendi memurunun sicil dosyasını tutma zorunluluğu şeklinde devam etmektedir.

Yayınevlerinin danışma kaynaklarına olan ilgisi ve güncel bilgi talebi, hemen her bilim ve uygulama alanına hitap eden biyografik eserleri daha popüler ve gerekli kılmıştır. Birçok akademik ve özel yayınevi çok sayıda ulusal/uluslararası çapta genel veya özel kapsamlı biyografi kitapları ile ansiklopediler yayınlamışlardır. Bunlar arasında bilim, sanat, edebiyat ve kültür tarihi çalışmaları için temel başvuru/danışma kaynaklarından olan Mehmed Süreyyâ'nın literatürümüzde *Sicill-i 'Osmânî* olarak bilinen Osmanlı Devleti'nde 1899 yılı sonuna kadar yaşamış olan çeşitli meslek erbabının arşiv belgelerini, hususî ve resmî vekâyinâmeler ile dönemin diğer biyografik eserlerinin kullanılarak hazırlandığı tercüme-i hâlini içeren *Tezkire-i Meşâhir-i 'Osmânî* (I-III, 1890-1893; IV [t.y]), Bursalı Mehmed Tahir Efendi'nin 1691 şair, edebiyatçı, bilim adamı, mutasavvıf, hekim ve tarihçinin biyografilerini içeren 3 ciltlik *Osmanlı Mü'elliği*⁶ (I, 1915; II/1, 1920; II/2, 1922; III, 1924) eski harfli Türkçe basılmış son kapsamlı Osmanlı dönemi biyografik çalışmaları olarak kabul edilebilir Cumhuriyet döneminin ilk 30 yılında biyografik eserlerin tarih, coğrafya, meslek grubu bağlamında sınırlamaları yapılarak biyografi sözlükleri⁷, monograf serileri, ansiklopedi ve prozopografi türünde yayınlandıkları görülmektedir. Bunlar arasında İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın 1800-1941? yılları arasında yaşamış/yaşamakta olan 566 şairin hayat hikâyeleri ve eserleri hakkında bilgi veren *Son Asır Türk Şairleri* (1930-1942), 1852-1922 yılları arasında göreve gelmiş 37 sadrazamın hayat

⁵ Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi, *Tuhfe-i Hattâtîn*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1928.

⁶ Bursalı Mehmed Tahir, 2009.

⁷ Biyografik bilgilerin verildiği genellikle alfabetik olarak düzenlenen ve bireyleri mümkün olduğunca tüm yönleri ile tanıtan ansiklopedik sözlüklere verilen genel ad. Gelişim süreci ve örnekleri için bkz.Khalidi (1973).

hikâyelerinin arşiv belgelerine dayalı olarak aktarıldığı *Osmanlı Döneminde Son Sadrazamlar* (1940-1953), Osmanlı hattatları hakkında belki de en kapsamlı biyografik eser olan *Tuhfe-i Hattâtîn*'e zeyl olarak hazırlandığı kabul edilen 1760-1953 yılları arasında yaşamış/yaşamakta olan 11'i kadın 329 hattatın biyografilerini içeren *Son Hattatlar* (1955), 1785-1957? yılları arasında yaşamış/yaşamakta olan klasik Türk müziği temsilcilerinin biyografilerini anlatan *Hoş Sada: Son Asır Türk Musikîsinâsları* (1958) adlı eserler prozopografya örnekleri olarak verilebilir. 20. yüzyılın önemli biyografilerinden İbrahim Alaaddin Gövsa'nın *Meşhur Adamlar Ansiklopedisi* (1933-1936), *Kâşifler ve Mucitler* (1939), *Elli Türk Büyüğü* (1940) ve *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*⁸ (1945-1946) biyografik sözlük ve ansiklopedi türüne, ayrıca yine İbrahim Alaaddin Gövsa'nın başkanlığındaki bir komisyon tarafından yayınlanan ve 40 kitaptan oluşan *Büyük Adamlar Serisi* (1927-?) ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın farklı alanlarda tanınmış 164 Türk büyüğünün monografilerinden oluşan *Türk Büyüğü Dizisi* (1986-1998) müstakil biyografik eser türüne örnek olarak gösterilebilir.

Bu gelişim süreci ve örneklerden sonra ülkemizde biyografik eserler ile ilgili özel ve genel anlamda ele alınması gereken iki konu olduğu kanaatindeyiz. İlki, Bilgi ve Belge Yönetimi (Kütüphanecilik, Dokümantasyon ve Enformasyon ve Arşiv) alanında biyografik eserlerin devamlılığının sağlanması konusudur. Alanın en eski ve uzun ömürlü akademik süreli yayını olan Türk Kütüphaneciliği / TK dergisinde (eski adı ile Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni - TKDB) 1952-1967 yılları arasında *Kütüphaneciliğimize Kanat Gerenler* bölümü altında *Türk Kütüphaneciliğine Hizmet Edenler* ve *Türk Kütüphaneciliğine Hizmet Eden Yabancı Mütéhassıslar/Uzmanlar* başlıklarıyla yerli ve yabancı kütüphaneci/uzman, edebiyatçı ve bilim adamlarının biyografileri yayınlanmıştır. Bu örnekler 20. yüzyılda süreli yayınlarda yer alan ve belirli bir meslek grubu üzerine yoğunlaşmış, alanımız dışında pek bilinmeyen bir biyografi serisidir. 1960'da *Türk Kütüphaneciliğine Hizmet Edenler: Selahattin Çetintürk*'e⁹ kadar numaralı (26) biçimde ilerleyen ve 1962'de Behire Abacıoğlu¹⁰ ile sona eren seri [muhtemelen 27 olmalı], 1967'de *1967 Yılı'nın Kütüphane Dostları* başlığı ve Halil Nuri Yurdakul, Âfet İnan ve Süleyman Sırrı Gürsan'ın biyografileri¹¹ ile bir sayı daha yayınlanmıştır. 1968'de Prof. Dr. Osman Ersoy'un hazırladığı, [Prof. Dr.] Meral Şenöz (Alpay) ve [Prof. Dr.] Jale Buğra (Baysal)'ın biyografilerine yer verdiği *Kütüphanecilikte Kim Kimdir?* ve aynı yıl Çınar Güney'in çevirisini yaptığı Emile Joseph Labarre'ın biyografisinin yer aldığı *Kütüphanecilik Dünyasından Portreler*¹² bölümleri dergideki yeni biyografi bölümleri olmuştur. TK'da yukarıda adı verilen dizi başlıklarının yanı sıra Anma/Kayıplar başlıkları altında 1974'ten itibaren nekroloji¹³ türü biyografilere de yer verilmiştir. Bilim ve uygulama alanımızla ilgili diğer süreli yayınlarda yayına başladıkları tarihlerden itibaren Anma/Kayıp/Nekroloji türü biyografik bölümlere yer verildiği, özel sayılar çıkarıldığı, emekli olan veya vefat eden meslektaşlar için hazırlanan anı/hatıra türü kitaplarında (festschrift) da ilgili bireylere ilişkin detay derecesi değişen biyografilerin yayımlandığı bilinmektedir. Bilgi ve Belge Yönetimi alanındaki bu örnekler bağlamında ve bilgi kaynaklarının içerik, düzen, kapsam ve yöntem bakımından otorite olduğu gerçeğinden de hareketle 1968'de başlatılan *Kütüphanecilikte Kim Kimdir?* niteliğinde bir biyografik çalışmanın Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümleri, meslek kuruluşları ve ilgili kamu kuruluşlarının koordinasyonu ile planlanarak hazırlanması yerinde olacaktır. Bu çalışma ile alan yazınımızda yaklaşık 70 yıldır çeşitli başlıklar altında ve farklı türde bilgi kaynakları içerisinde yayınlanmış biyografik çalışmalar ile son dönemde Bilgi ve Belge Yönetimi alanında faaliyet gösteren bireylerin belirlenip

⁸ *Meşhur Adamlar Ansiklopedisi*'nin genişletilmiş şeklidir. Tam adı *Türk Meşhurları Ansiklopedisi: Edebiyatta, Sanatta, İlimde, Harpte, Politikada ve Her Sahada Şöhret Kazanmış Olan Türklerin Hayatları Eserleri*'dir.

⁹ TKDB 9 (1-2), 70, 1960.

¹⁰ TKDB 11 (1-2), 60-62, 1962.

¹¹ TKDB 16 (4), 270-272, 1967.

¹² TKDB 17 (2), 121-122, 1968. Bu bölüm ile ilgili yapılan açıklama ilgi çekicidir.

¹³ İlk kullanıldığı sayı TKDB 24 (1), 75-77, 1975. Hazırlayan: [ismet] Binark, "Arif Nihad Asya".

biyografileri bir araya getirilerek, -isimleri birer öneriden ibaret olan- *BBY’de Kim Kimdir?* veya *Bilgi ve Belge Yönetimi Biyografi Ansiklopedisi* başlıklı biyografik sözlüğün/ansiklopedinin (dictionary of biography/biographical encyclopedia) yayımlanması gereklidir. 2020 yılına kadar birçok meslek grubu, bilim dalı, sanat dalı, tarihsel bir grubun ortak özellikleri, belirli bir coğrafi bölge ve belirli bir tarihsel süreç içerisinde iz bırakmış ve/veya ilgili alana soyut / somut katkı sağlamış bireylerin ve grupların biyografileri yayınlanmıştır. Bir bilim ve uygulama alanına ait olacak bu eserin ulusal biyografi çalışmalarına da entegre edilmesi; biyografik eser literatürüne katkı, alanın etkinliğinin farkındalığı, alana katkı sağlayan bireyler bağlamında disiplinlerarası özelliğinin vurgulanması ve alanın bireyler üzerinden geçirdiği sürecin değerlendirilmesi açılarından faydalı olabileceği kanaatindeyiz.

Biyografi eserleri ile ilgili ikinci konu ise ulusal biyografi hazırlanması gerekliliğidir. Son zamanlarda özellikle sosyal ve beşeri bilimler disiplinleri arasında biyografiye duyulan ilgi ve gereksinim, bireyler veya gruplar üzerinden sosyal, kültürel ve siyasi durumu ile çıkarımlar yapma aşamasına gelmiştir. Caine’e göre (2019, s. 1) biyografik çalışmalar; *“bir dizi farklı tarihsel dönem ve soruna yeni ışık tutmanın ve daha önce ihmal edilmiş olan bireyleri ve grupları tarihsel analiz çerçevesine dâhil etme çabası nedeniyle daha tercih edilir”* hale gelmiştir. Gerçekten de biyografi son 100 yıllık süreçte birey, aile, grup, meslek sınıfı gibi sosyokültürel, sosyoekonomik ve psikolojik olayların nasıl ve neden olageldiğinin anlaşılmasında birden fazla disiplini içerecek çalışmaları destekleyecek niteliğe kavuşmuştur. Elbette ki farklı bilim dallarının teorilerinde biyografik çalışmaların içerik, kapsam, düzen ve erişim sorunlarının olduğu da bilinmekle birlikte biyografik eserler vazgeçilmez kaynaklar haline gelebilmiştir. Son 20-25 yıllık dönemde yerel, ulusal ve uluslararası kapsamda hazırlanan biyografik eserlerin “ulusal” çapta birleştirilerek/entegre edilerek farklı yöntemlerle “uluslararası” çapta erişime açıldığı görülebilmektedir. Bu dönemde bilgi erişim süreci ve tercihler göz önüne alındığında elektronik veya çevrimiçi kaynakların öncelikli olduğu bilindiğinden “bütünleşik”, “toplu”, “entegre” bilgi kaynaklarının hazırlanmasına daha fazla zaman, emek ve maddi kaynak aktarıldığı açıktır. Bu genel açıklamaya biyografik eserler yönünden bakıldığında, çevrimiçi biyografik veri tabanları akademik kurumlar, yayınevleri, aracı kuruluşlar, veri tabanı üreticileri ile ilgili kamu kuruluşları tarafından projelendirilerek / koordine edilerek hazırlanmakta ve belirlenen kriterler / kurallar çerçevesinde hizmete sunulmaktadır. Biyografik eserlere daha kolay erişimin sağlanmasının arka planında uzunca bir süredir monograf, makale, bildiri, ansiklopedi maddesi, tez gibi farklı tür ve ortamlarda yayınlanan biyografilere erişimin daha da zorlaşması, biyografileri yazılan bireyler hakkında yeni bilgilerin ortaya çıkması ve içeriğin güncelliğini kaybetmesi, verilen bilgilerdeki yetersizlik ve kaynakların dağınık vaziyette yani farklı bilgi merkezlerinde yer alması gösterilebilir. Elbette ki biyografik eserlerin bir araya getirilmesi, içerdikleri maddelerin düzenlenmesi, editoryal çalışmaların koordinasyonu, ulusal biyografi sözlüğü, ansiklopedisi veya çevrimiçi veri tabanında hangi bireylerin yer alacağının belirlenmesi, biyografiler için hangi kaynakların kullanılacağı, biyografik verilerin/bölümlerin neler olacağı gibi aşamaların uluslararası biyografik veri tabanlarına veya eserlerine de kaynaklık edeceği ön görülerek planlanması gerekmektedir.

Ülkemizde şu ana kadar geniş veya dar kapsamda çeşitli meslek gruplarından, belirli tarihî dönemlerden, belirli bir coğrafi bölgeden farklı yönleri ile tarihte iz bırakan bireylerin biyografik eserinin bir araya getirildiği “ulusal” nitelikte adına “Ulusal Biyografi Ansiklopedisi / Sözlüğü / Veri Tabanı” diyebileceğimiz basılı veya çevrimiçi bir kaynağımız oluşturulamamıştır. 1999 yılına kadar hazırlanamayan bu kapsam ve içerikteki biyografi eseri/veri tabanı, ne yazık ki K.G. Saur Verlag (daha sonra De Gruyter) tarafından Dünya

Biyografik Arşivi'nin (World Biographical Archive/Index)¹⁴ bir bölümü olarak Türk Biyografi Arşivi (Turkish Biographical Archive [TBA] - Türkischer Biographischer Index [TBI]¹⁵) hazırlanarak yayımlanmıştır. 1999'da Türk Kütüphaneciler Derneğinin Kuruluşunun 50. Yılı Uluslararası Sempozyumunda Stefan Jackl'ın sunduğu bildiriye söz konusu yayının hazırlanış nedenini; “*Türk Ulusal Biyografisi gibi kapsamlı bir kaynak olmadığı için mevcut biyografik danışma kaynaklarında ise çok sayıda eser yer almamaktadır. Öte yandan bu kaynaklarda bir kişinin soyadı, adı ve lakabı gibi farklı erişim uçlarından birisiyle erişim çok güç olmaktadır. Türk Biyografi Arşivi'nin üstünlüğü geniş kapsamlı olması ve erişim kolaylığı bulunmasıdır.*” şeklinde açıklanmıştır (Jackl, 1999, s. 425). Ülkemizde bu toplantıdan ve hazırlanan eserden sonra Jackl'ın ve çalışmayı hazırlayan ekibin gerekçelerini çürüten çok sayıda müstakil biyografik eser veya çalışma yayınlanmış ancak yine de bütünlük bir ulusal biyografi projesi somutlaşmamıştır. 18 yıldır çeşitli baskı ve elektronik versiyonları yapılan TBI'nin son baskısında pek fazla değişmeyen 154 biyografik danışma kaynağı kullanılmıştır. Sözü edilen eserin bir dizin olduğu, biyografik bilgilerin isim(ler), tarih(ler), meslek(ler)¹⁶ ve bu bilgilerin alındığı kaynak(lar) ile sınırlı olduğu yani tam anlamıyla bireyle ilgili biyografik bilgilere yer vermediği unutulmamalıdır (Türkischer..., 2011: s. ix-x). Ancak farkında olunması gereken nokta, 1999'dan beri eksikliği yabancı yayınevleri tarafından dahi dile getirilen bu ulusal kaynak için henüz gerçek anlamda ve geniş kapsamlı bir girişimde bulunulmamış olmasıdır.

Basılı ve elektronik ortamda hazırlanmış *Dictionary of World Biography*, *Australian Dictionary of Biography*, *American National Biography*, *Dictionary of Canadian Biography*, *Dizionario Biografico degli Italiani*, *Diccionario Biográfico Español*, *Österreichisches Biographisches Lexikon* ve *Deutsche Biographie* gibi önemli biyografik kaynakların arasına teknik ve altyapı olanakların sınırsız olduğu bu dönemde yapılacak geniş kapsamlı bir çalışma ile ulusal biyografimizi de eklemek gerekmektedir. Bunun kurgulanmasında 2002 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından başlatılan ve Türkiye Bilimler Akademisince (TÜBA) planlanarak yürütülen Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü Projesi'ne benzer bir yapı izlenebilir. Bu proje sürecinde Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü¹⁷ kapsamının sosyal bilimler, doğa bilimleri, tıp ve mühendislik terimleri sözlüklerinden oluşmasına karar verilmiş, bu sözlüklerde terimleri yer alacak 89 alan belirlenmiş, alan uzmanları terimlerin Türkçe karşılıklarını belirleyerek tanımlamış ve sözlük TÜBA tarafından 2011-2019 yılları arası basılı ve elektronik ortamda kamuoyuyla paylaşılmıştır. Belirlenen alanlar aynı zamanda üniversitelerimizdeki bölüm/anabilim dalı olmaları nedeniyle terimler ve Türkçe karşılıklarının bulunarak Türkçe'ye kazandırılması Türk akademi camiası için geniş kapsamlı ve katılımcı bir projenin sürdürülebileceğini de kanıtlamıştır. İsmi öneriden ibaret olan Ulusal Biyografi Veri Tabanı / Ansiklopedisi / Sözlüğü de benzer şekilde kurumlar arası koordinasyon ile yürütme, danışma ve denetleme kurullarının belirleyeceği biyografisi yazılacak bireylerin seçim kriterleri, biyografi yazarları, içerik ve biçim özellikleri, yayın/erişim olanakları ve çalışma grupları ile daha fazla gecikmeden geniş katılımlı bir platformda hazırlanmalıdır.¹⁸

¹⁴ Günümüzde World Biographical Information System (WBIS) olarak yayınlanmaktadır (<https://www.degruyter.com/view/db/wbispluso?language=en>)

¹⁵ İlk cildi 2002'de yayınlanmıştır. Toplam 3 cilt olan eserin, 2004 ve 2011'de K.G. Saur ve De Gruyter tarafından reprintleri yapılmıştır (Türkischer biographischer index, 2004, 2011)

¹⁶ Türkischer Biographischer Index kapsamında doğrudan Bilgi ve Belge Yönetimi alanına yönelik tek kaynak İbrahim Halil Göktürk, “Beyazıt Devlet Kütüphanesi Müdürleri”, *Beyazıt Devlet Kütüphanesi 100 Yaşında* içinde (47-62). Hazırlayan: Hasan Duman, İstanbul: TKD İstanbul Şubesi, 1984. Bilgi ve Belge Yönetimi alanı ile ilgili Adnan Ötügen, Osman Ersoy, Müjgan Cunbur, İlhan Kum, Meral Alpay, Jale Baysal, Aysel Yontar, Mustafa Akbulut, Necmeddin Sefercioğlu ve İsmail E. Erünsal biyografileri için 1985-1999 yılları arası 6 baskı yapmış olan *Günümüz Türkiyesinde Kim Kimdir=Who's Who in Turkey* adlı kaynaktan faydalanılmıştır.

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.tubaterim.gov.tr/>

¹⁸ Bu alandaki son gelişme, 2013'te Ahmet Yesevi Üniversitesi tarafından hazırlanarak basılan *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (Başlangıçtan 20. Yüzyıla)*'nin Mayıs 2020'de <http://teis.yesevi.edu.tr/anasayfa> adresinden çevrimiçi erişime açılmış olmasıdır.

Kaynakça

- Bursalı Mehmed Tahir. (2009). *Osmanlı müellifleri (I-II-III)*. M. Tatçı ve C. Kurnaz (Hazırlayan). Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Caine, B. (2019). *Biyografi ve tarih*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çetin, A. (1992). Sicill-i ahval defterleri ve dosyaları. *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 6 (66), 35-43.
- Eldem, E. (2009). Padişahın paşaları ve prozopografya hakkında. *Toplumsal Tarih*, 190, 44-48.
- Emecen, F. (1999). Osmanlı kronikleri ve biyografi. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 3, 83-90.
- Gelibolulu Mustafa Âli. (1926). *Menâkıb-ı hünerverân*. İ. M. K. İnal. (Yay. Haz.). İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Gelibolulu Mustafa Âli. (1982). *Hattatların ve kitap sanatçılarının destanları (Menâkıb-ı Hünerverân)*. M. Cunbur (Yayına Hazırlayan). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Jackl, S. (1999). Dünya biyografi arşivi. Ö. Bayram (Çeviren). *Türk Kütüphaneciliği*, 13, 424-425.
- Khalidi, T. (1973). Islamic biographical dictionaries: A preliminary assessment. *The Muslim World*, 63(1), 53-65.
- Müstakimzâde Süleymân Sâdeddin Efendi. (1928). *Tuhfe-i hattatîn*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Türkischer biographischer index*. (2004, 2011). Bearbeitet von = Compiled by Jutta R. M. Çıkar [Sauer]. München: K. G. Saur; [Berlin]: De Gruyter.